

Een nieuw China

Hoe de Volksrepubliek China vanaf 1949 tot stand kwam

Tussen de twee wereldoorlogen in kende China een onrustige tijd waarin verschillende partijen stredden om de macht. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen de communisten van Mao Zedong als winnaars uit de strijd. Hoe verliep deze strijd voordat in 1949 de Volksrepubliek China werd uitgeroepen?

Frans-Paul van der Putten is senior onderzoeker aan het Clingendael Instituut. Dit artikel is een fragment uit zijn boek *De wederopstanding van China. Van prooi tot wereldmacht* (2020).

Op 1 oktober 1949 stond een grote menigte op het Tiananmenplein in Peking. De mensen keken in de richting van het gebouw waarnaar het plein genoemd is, de *Tiananmen* ('Poort van de Hemelse Vrede'), een poortgebouw waarachter de toegang naar de Verboden Stad lag. Boven op dat gebouw stond Mao Zedong samen met enkele andere leiders van de Chinese Communistische Partij. Om drie uur hield hij een korte toespraak voor de mensen op het plein. Mao verklaarde dat China voortaan 'Volksrepubliek China' zou heten, dat Peking opnieuw de hoofdstad was en dat de CCP een nationale regering had gevormd.

Mao en zijn mannelijke collega's droegen een apart kostuum, dat niet traditioneel Chinees maar ook niet westers was. Internationaal zou dit kostuum als het 'mao-pak' bekend worden en als een symbool van het communistische China worden gezien, want voortaan zouden alle mannen in China het dragen. Het kostuum was echter niet door Mao of de CCP, maar door Sun Yat-sen geïntroduceerd. Die vond dat China ook in kleding zijn eigen stijl moest hebben. Voor Chinezen was het kostuum van Sun een uiting van nationalisme, en dus van de strijd tegen het imperialisme van de grote mogendheden. Behalve Sun zelf hadden ook Chiang Kai-shek en andere nationalistten het kostuum gedragen.

'Door een intensieve guerrillastrijd tegen Japan te voeren wisten de communisten hun invloed te vestigen op een groot deel van het Chinese platteland'

Mao Zedong was al sinds 1935 de onbetwiste leider van de Communistische Partij en van het Volksbevrijdingsleger, zoals de krijgsmacht van de CCP inmiddels heette. Hij werd nu ook de president van de nieuwe regering. Zhou Enlai werd premier, en de weduwe van Sun Yat-sen, Song Qingling, werd een van de zes vicepresidenten. Nadat Mao gesproken had, werd China's nieuwe vlag, rood met vijf gele sterren, voor het eerst gehesen. Het ontwerp voor de vlag was

slechts enkele dagen eerder gekozen, na veel discussie onder de CCP-leiders. Een eresaluut van 21 kanonschoten klonk tijdens de vlagceremonie. Daarna volgde een overwinningssparade: zo'n 16.000 militairen van het Volksbevrijdingsleger marcheerden over het Tiananmenplein.

Verenigde Naties

Wat Chiang Kai-shek lang gevreesd had, was werkelijkheid geworden. De communisten waren erin geslaagd de macht te grijpen in China. Na de Conferentie van Caïro in 1943 waren voor Chiang de zaken aanvankelijk volgens plan gelopen. Eind april 1945 was in San Francisco de oprichtingsvergadering van de Verenigde Naties gehouden. Chiangs zwager Song Ziwen was daarbij aanwezig namens China. Bij daaropvolgende vergaderingen van de VN trad de ervaren diplomaat Gu Weijun op als vertegenwoordiger voor China. Zoals Roosevelt had gewild, kreeg China een speciale status als een van de permanente leden van de Veiligheidsraad van de VN, net als de VS, de

Portret van Chiang Kai-shek uit 1948. Bron: Nationaal Archief, Collectie Anefo.

Sovjet-Unie, Groot-Brittannië en Frankrijk. Dat laatste land was als vijfde en laatste toegevoegd tot deze groep, op aandringen van Churchill. De Britse premier meende dat de antikoloniale sentimenten anders wel erg zouden gaan overheersen in de Veiligheidsraad, het machtigste onderdeel van de VN.

Als drijvende kracht achter de oprichting van de VN was Franklin Roosevelt de grondlegger van een nieuwe internationale orde. Zelf maakte hij de oprichting niet meer mee. Roosevelt overleed op 12 april 1945, op 63-jarige leeftijd. Hij was op dat moment in zijn vakantiehuis in Warm Springs, in het zuiden van de Verenigde Staten, om zich voor te bereiden op de oprichtingsvergadering van de VN. Roosevelt was al meer dan twintig jaar grotendeels verlamd aan zijn benen en kon zonder hulpmiddelen niet staan of lopen. Hij ging vaak naar Warm Springs, dat zijn naam ontleende aan de natuurlijke warmwaterbronnen waar de president graag in zwom.

Ruim twee weken na de dood van Roosevelt, toen Sovjettroepen op het punt stonden Berlijn in te nemen, pleegde Hitler zelfmoord. Enkele dagen daarna capituleerde Duitsland en kwam er een einde aan de oorlog in Europa. In Azië hield de Tweede Wereldoorlog nog een paar maanden aan. De VS waren de sterkere partij en maakten zich op voor een invasie in Japan. Na de vernietiging van veel Japanse steden door bombardementen, de inzet van kernwapens (6 en 9 augustus 1945) en de deelname van de Sovjet-Unie aan de oorlog tegen Japan (8 augustus) gaf dat land op 15 augustus 1945 de strijd op.

Binnenlandse strijd

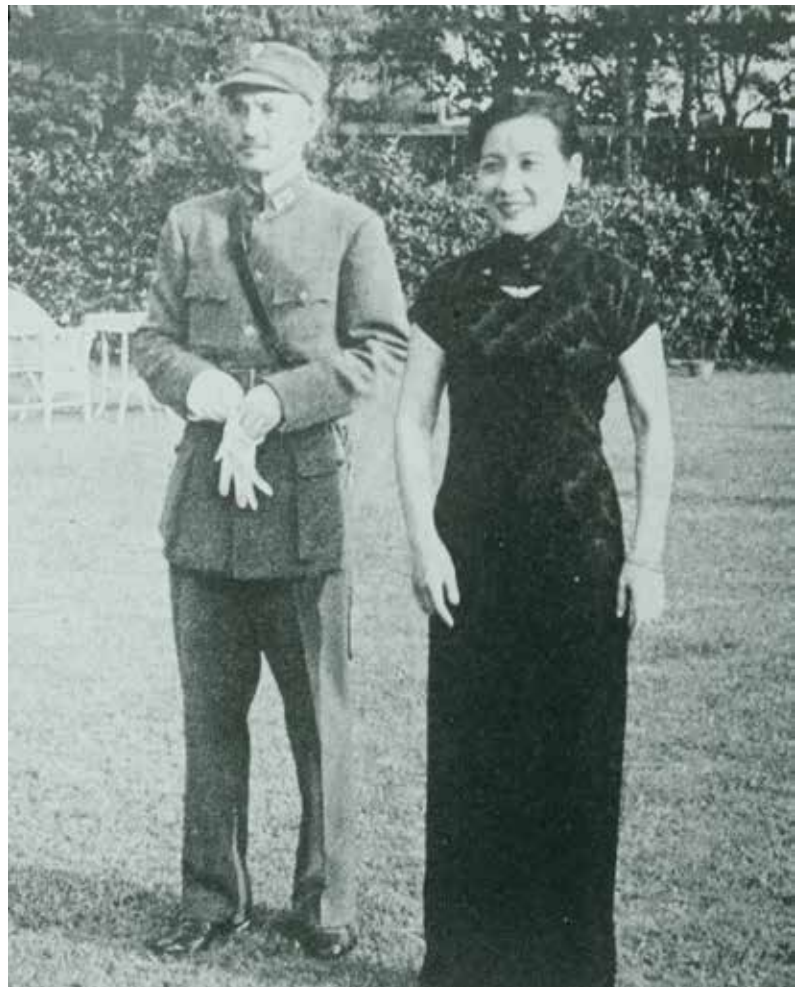
Zodra de gemeenschappelijke vijand Japan van het toneel was verdwenen, laaide in China de strijd tussen de Kuomintang en de Communistische Partij weer op. De verhoudingen lagen nu echter anders dan voorheen. Vóór 1937 was de Kuomintang op alle terreinen de sterkste van de twee. Deze partij raakte daarna flink verzwakt door enkele grote militaire nederlagen tegen Japan, het verlies van de economisch belangrijkste steden en de Japanse blokkade van het binnenland van China. Chiang Kai-shek verwachtte vanaf eind 1941 dat de VS Japan zouden verslaan en wilde zijn troepen sparen. De CCP had minder te verliezen en gebruikte de gelegenheid om terrein te winnen. Door een intensieve guerrillastrijd tegen Japan te voeren wisten de communisten hun invloed te vestigen op een groot deel van het Chinese platteland. Daar konden ze nieuwe troepen en partijleden rekruteren. Bovendien ontstond zo in de publieke opinie het beeld dat de CCP meer toegewijd was dan de Kuomintang aan de strijd tegen Japan.

Na de Tweede Wereldoorlog had de CCP voor veel Chinezen het imago van een energieke en

daadkrachtige organisatie die in staat was vernieuwing en het langverwachte herstel van China te realiseren. Ooit was dit juist het imago van de Kuomintang geweest, maar die partij had nu veel van haar glans verloren. Beide partijen waren sterk nationalistisch georiënteerd, en dus gericht op het veranderen van de relatie tussen China en de buitenlandse mogendheden. Maar daarnaast wilde de Communistische Partij ook de maatschappelijke verhoudingen binnen China vergaand herzien. Dit sprak velen aan, vooral op het platteland. Grond van rijke boeren zou worden herverdeeld onder arme boeren.

Het lukte de CCP om grote delen van de plattelandsbevolking te mobiliseren tegen de troepen van Chiang Kai-shek, en vervolgens vanuit het platteland de steden te veroveren. Chiang bleef doorvechten, zelfs na de oprichting van de Volksrepubliek. Om ergens op terug te kunnen vallen, had hij al in 1948 opdracht gegeven het eiland Taiwan in staat van verdediging te brengen. Taiwan was in 1945 door Japan, na vijftig jaar koloniaal bestuur, teruggegeven aan China. Op 10 december 1949, toen Chengdu als laatste grote Chinese stad op het punt stond in communistische handen te vallen, concludeerde Chiang dat de militaire situatie in China hopeloos was voor de Kuomintang en nam hij een vliegtuig naar Taiwan. ▶

Chiang Kai-shek met zijn vrouw Song Meiling.

Portret van Puyi, de laatste keizer van China. Foto genomen rond 1930 door een onbekende fotograaf. Bron: Store Norske Leksikon.

Wisseling van de dynastie

Niet alleen Chiang, maar ook veel anderen ontvluchtten het vasteland van China. Naast politici, ondernemers, academici en ambtenaren maakten zo'n twee miljoen Kuomintang-militairen de overstek naar Taiwan. Ministeries, universiteiten en het museum van de Verboden Stad, allemaal werden ze naar de Taiwanese hoofdstad Taipei overgebracht. Een groot aantal van de vluchtelingen nam familieleden mee. Zo nam Chiang zijn vrouw Song Meiling mee. Ook Chiang Ching-kuo volgde zijn vader naar Taiwan, met zijn Wit-Russische vrouw. Anderen ontvluchtten China om naar de Verenigde Staten te gaan. Song Ailing (de secretaris van Sun Yat-sen) ging met haar man Kong Xiangxi in de VS wonen. Ook haar broer Song Ziwen verhuisde naar Amerika. Gu Weijun, nu China's ambassadeur in Washington, verbleef al in de VS. Enkele jaren later verhuisde hij naar Den Haag, waar hij rechter werd bij het Internationaal Gerechtshof. Song Qingling bleef, anders dan haar zussen, wel in China. Ze was geen lid van de CCP en had ondanks haar functie van vicepresident maar beperkte politieke invloed, maar ze zou zich tot haar dood in 1981 blijven inzetten voor de Communistische Partij. Het feit dat zij de weduwe van Sun Yat-sen was, symboliseerde de band tussen Sun, die inmiddels bekendstond als de vader van het vaderland, en de Volksrepubliek. Song Qingling was ook symbool van de (zeer beperkte) openheid van het politieke systeem. Zij kon zonder CCP-lid te zijn toch een zeer zichtbare (maar niet erg invloedrijke) rol vervullen. Veel andere politieke partijen dan de Kuomintang mochten bovendien in het nieuwe China blijven bestaan. Maar tegelijkertijd was er geen twijfel over waar de politieke macht lag. De Communistische Partij domineerde voortaan op alle niveaus en op alle belangrijke onderdelen de regering en de overheid van China.

De laatste keizer

Er was nog een persoon die voor de CCP van groot nut was bij het legitimeren van het nieuwe regime. Aisin Gioro Puyi, laatste heerser van de Grote Qing, was in 1945 voor de tweede keer in zijn leven ex-keizer geworden. Het door Japan gedomineerde Keizerrijk Mantsjoerije was in de laatste dagen van de Tweede Wereldoorlog veroverd door het Rode Leger van de Sovjet-Unie. Puyi probeerde te vluchten, maar werd opgepakt. Stalin zette hem vervolgens gevangen in de Sovjet-Unie en maakte het mogelijk dat hij na de oorlog het geallieerde oorlogstribunaal in Tokio bij kon wonen. Puyi trad op als getuige, hij stond niet zelf terecht. De aangeklaagden waren Japanse militairen als Kenji Doihara, de Japanse officier die zo zijn best had gedaan de Japanse invasie in Mantsjoerije op gang te brengen. Doihara was inmiddels opgeklommen tot generaal en was een van de topfiguren van de Japanse krijgsmacht. Hij werd ter dood veroordeeld en opgehangen wegens misdaden tegen de menselijkheid.

Na zijn optreden als getuige in Tokio werd Puyi weer teruggebracht naar de Sovjet-Unie. Stalin wilde hem aanvankelijk niet aan China uitleveren, tot opluchting van de ex-keizer, die vreesde dat hij daar de doodstraf zou krijgen voor collaboratie met Japan. Maar nadat Chiang Kai-shek naar Taiwan was uitgeweken, besloot Stalin Puyi toch aan de Chinese regering over te dragen. Dit was een onderdeel van de samenwerking tussen de Sovjet-Unie en het nu communistische China. In 1950 werd Puyi per trein naar Mantsjoerije gestuurd, waar hij werd gearresteerd door de Chinese autoriteiten. Tot zijn verbazing werd hij niet ter dood veroordeeld. Mao en andere communistische leiders vonden dat hij levend meer waard was. Zij wilden dat Puyi een communistische modelburger zou worden. Als zelfs de voormalige keizer van China dat werd, dan maakte dat voor iedereen nog maar eens duidelijk dat de CCP de legitieme opvolger was van de oude keizersdynastie.

Straatveger

Puyi kwam in een gevangenis terecht waar hij een programma doorliep om hem te doen inzien hoe misdadig de Japanse bezetting van Mantsjoerije was geweest, en dat hij daarvoor medeverantwoordelijk was. Het programma bestond uit presentaties door Japanse officieren die over hun daden tegen het Chinese volk vertelden, ontmoetingen met slachtoffers en het uitoefenen van zelfkritiek. Na negen jaar werd hij vrijgelaten en kreeg hij toestemming om in Peking te wonen. Een van de eerste dingen die hij daar deed, was een bezoek brengen aan de Verboden Stad, inmiddels een museum. Puyi werkte achtereenvolgens als straatveger, als medewerker van de botanische tuin van Peking en op een redactie. Hij trouwde met een verpleegster en was voor zover bekend

tevrede met zijn eenvoudige leven. Vooral nuttig voor de CCP was dat Puyi een autobiografie over zijn jeugd publiceerde en mediapresentaties gaf, allebei gericht op een beeldvorming die paste bij de belangen van de Partij (namelijk dat China er voor 1949 in alle opzichten slecht aan toe was geweest, terwijl het nieuwe communistische China alles goed op orde had). Zo bracht de laatste keizer van China zijn jaren door als burger van de Volksrepubliek, tot zijn overlijden in 1967. Ook de andere leden van de voormalige keizerlijke familie leefden en werkten nu als eenvoudige burgers.

Nationalisme en communisme

Vanaf 1949 heerste de Communistische Partij over China zoals voorheen de Kuomintang. Maar de CCP had geleerd van de ervaringen van de Kuomintang. De partij van Mao was beter georganiseerd en had een krachtigere ideologische basis. Nationalisme vormde de ideologische kern, net als bij de Kuomintang. Mao beschouwde de confrontatie met de imperialistische mogendheden sinds 1840 als het meest wezenlijke onderdeel van China's recente geschiedenis. Maar anders dan bij de Kuomintang was het nationalisme van de CCP

ingebod in een veelomvattende (communistische) ideologie. Die was van Marx en Lenin overgenomen en werd door Mao Zedong aangepast aan de Chinese omstandigheden. Het communisme bood een universele legitimiteit, die de specifieke omstandigheden van China oversteeg. Immers, het belangenconflict tussen arm en rijk was niet uniek voor China. Zo had de CCP een coherent verhaal dat verklaarde waarom de wereld was zoals die was, en waarom alleen de CCP de legitieme leider van China kon zijn.

Het waren overigens niet uitsluitend buitenlanders als Marx en Lenin bij wie Mao inspiratie vond. Ook de ideeën van Chinese denkers als Liang Qichao, die zo geschokt was over de erbarmelijke toestand van Europa na de Eerste Wereldoorlog, vond hij zeer relevant. Om te benadrukken dat de regering door de Communistische Partij fundamenteel anders was dan het Kuomintang-bestuur, gebruikte de Chinese overheid de term 'Nieuw China' om te verwijzen naar het China vanaf 1949. ■

De wederopstanding van China. Van prooi tot wereldmacht (Prometheus, Amsterdam 2020), 228 blz., € 22,50

Puyi in 1959, als tuinman in Peking. Bron: Interfoto, Alamy Stock Photo.